

Kinga Banderowicz

Nazwiska odimienne dawnych obywateli miejskich Poznania (1575-1793)¹

Historyczne nazwiska mieszczan poznańskich zostały wyekscerpowane na potrzeby niniejszego artykułu z rękopiśmiennego źródła zawierającego rejestry nadań obywatelstwa miejskiego, czyli z *ksiąg przyjęć do prawa miejskiego (Album civitatis Posnaniensis)*. Otrzymujący obywatelstwo – nowy *civis* – przed radą miejską składał przysięgę wierności i posłuszeństwa po wypełnieniu określonych warunków: 1. Przybysz musiał posiadać *litterae legitimi ortus*, czyli metrykę urodzenia z miejscowości, z której się wywodził. 2. Winien legitymować się *litterae bonae conservationis* – świadectwem moralności. 3. Proszący o przyjęcie musiał wykazać, że posiada listy dobrego urodzenia, czyli *litterae recomendatoriae / litterae genealogiae*. 4. Winna cechować go wolność osobista i wyznanie katolickie bądź przejście na katolicyzm (np. w przypadku żydów). 5. Dodatkowo przybysz był zmuszony do zapłacenia taksy za przyjęcie do obywatelstwa. W Poznaniu wynosiła ona pół grzywny. 6. Nakazywano także migrantowi złożenie broni do miejskiej zbrojowni.

Osoba, która uzyskała akceptację władz miejskich, składała stosowną przysięgę² i była następnie wpisywana na karty ksiąg przyjęć do prawa miejskiego. Otrzymanie obywatelstwa miejskiego dawało mieszczanom pełne prawa wyborcze, a także zapewniało im możliwość korzystania z różnych swobód i przywilejów.

¹ Materiał opracowano w ramach grantu promotorskiego Nr N N 104 119 538 pt. *Nazwiska nowych obywateli poznańskich na podstawie ksiąg przyjęć do prawa miejskiego (1575-1793). Studium onomastyczno-socjologiczne*.

² Transkrybowany cytat z własnymi uzupełnieniami przytaczam za M.J. Miką (1990: 178-179): „[N.] Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu [iż] to wszystko [co mi] jest prze-

Na obszarze całego kraju, a nawet ówczesnej Europy, księgi nadań obywatelstwa prowadzono w bardzo podobny sposób. Każdy nowy wpis zawierał podstawowe dane identyfikujące człowieka, czyli jego imię (imiona), (proto)nazwisko oraz nazwę miejscowości, z której migrant bezpośrednio przybywał do danego miasta, lub nazwę miejscowości, w której się urodził. Czasami – w zależności od praktyki przyjętej przez miejskich skrybów – w księgach odnotowywano także inne informacje, por.

„Przyjęcie do obywatelstwa odbywało się według uświęconych tradycją reguł. Każdego, który otrzymał *ius civile*, wciągano na listy przyjęć. Oprócz nazwiska nowoprzyjętego pisano też jego imię, nieraz tylko samo imię i zawód, któremu się poświęcał, nadto także nazwę miejscowości z której pochodził, a w końcu nazwiska mieszczan już osiadłych, którzy odpowiadali za protegowanego wobec miasta” (Mika 1990: 177).

Wśród blisko 5500 poświadczeń nadań obywatelstwa znalazło się wiele różnorodnych typów elementów identyfikacyjnych, które szczegółowo usystematyzowałam, a poszczególne antroponimy poddałam klasyfikacji semantycznej i charakterystyce językowej. Jest to więc ujęcie semantyczno-strukturalne, które – wobec problemów związanych z klasyfikacją protonazwisk – ma zapewnić wielostronność interpretacji, zwłaszcza że

„dla pełnego, (...) przedstawienia nazw własnych konieczna jest zarówno analiza semantycznej wartości nazwy, jak i jej struktury. Bardzo ważne jest także powiązanie nazw (...) z konkretnymi realiami terenowymi: topograficznymi, społeczno-gospodarczymi, polityczno-prawnymi, kulturowymi, dzięki czemu wiele z nich zyskuje pełną motywację. Właściwa klasyfikacja jest więc sprawą istotną, ale i ogromnie trudną” (Kopertowska 1983: 35).

Z tego względu klasyfikacja onimów zawiera ekwiwalentne uwagi o motywujących podstawach nazwiskotwórczych oraz szczegółowe podziały semantyczne. Posługując się nieco zmodyfikowanymi klasyfikacjami Z. Kowalik-Kalety (2007), H. Borka (1976) i S. Rosponda (1965), określiłam bazy leksykalne wskazujące na tę funkcję nazwisk, która polega na próbie poznania i oswojenia obserwowanej przez człowieka rzeczywistości, por.

---

czytane chcę trzymać, pełnić i wykonywać według największej możliwości mej. Tak mi Panie Boże pomóż i Syna jego święte umęczenie”.

„Ujawnienie typowych mechanizmów tworzenia nazwisk ukazuje w pełni fakt kulturowy, jakim jest nazwisko, już nie jako jednostkowe nazwanie osoby, ale jako zjawisko w formie niezmiennej i dziedzicznej” (Lech 2004: 27).

Omawiane tu nazwiska dawnych mieszkańców Poznania były motywowane genetycznie przez – rodzime lub obce – apelatywa (w procesie onimizacji) lub też inne nazwy własne³: imiona, patronimika⁴, toponimy, etnonimy (w wyniku transonimizacji).

Przedmiotem niniejszego tekstu są nazwiska odimienne. Szacuje się, że drugie określenia osób, utworzone od imion pełnych oraz skróconych lub hipokorystycznych, tworzą zbiór liczący około 4,5% wszystkich nazwisk odnotowanych w źródle⁵.

Nazwiska odimienne jako drugie określenie danej osoby dzieli się zazwyczaj w literaturze przedmiotu na dwie grupy i wyróżnia się:

1) nazwiska równe pod względem formalnym i brzmieniowym pełnym lub derywowanym formom imion

oraz

2) nazwiska powstałe na drodze derywacji słowotwórczej (formy pochodne charakteryzują się wielością sufiksów deminutywnych i hipokorystycznych, a także wariantowością słowotwórczą).

Taka metoda postępowania badawczego ma zapewnić badawczy obiektywizm i poszerzyć zakres obserwacji onomastycznego materiału, gdyż uwypukla – niejako mimochodem – procesy zachodzące najpierw na gruncie imion (które nie są tu przedmiotem odrębnego opracowania), potem zaś nazwisk odimiennych, które powstały przez przesunięcie z innej kategorii onimicznej. Dla jasności wywodu zachowuję taką klasyfikację w niniejszej pracy, co jest powszechnie przyjętą praktyką w innych opraco-

³ Na temat pozostałych typów motywacyjnych nazwisk oraz zróżnicowania społecznego pisałam w osobnych artykułach: K. Banderowicz, *Status społeczny nosicieli nazwisk – poznańskich obywateli miejskich z lat 1575-1793*, (w druku); eadem, *Patronimika obywateli poznańskich (XVI-XVIII wiek)*, (w druku).

⁴ W przypadku nazwisk patronimicznych trudno jednoznacznie określić, czy mamy do czynienia z patronimiczną formą sufiksalną, czy też zdrobnieniem imienia ojca, które zostało przeniesione w całości bez sufiksu patronimicznego (a jedynie wraz ze zmianą funkcji onimu, jego cech gramatycznych, funkcji i zakresu użycia).

⁵ W onimicznych monografiach innych ośrodków miejskich nazwiska odimienne również stanowią niewielki odsetek całości. Por. Olesno na Śląsku Opolskim – 102 antroponimy, Opole – 120 onimów, Kalisz – 122 nazwiska, ziemia sanocka – 335 onimów, komornictwo jeziorańskie – 384 antroponimy, Kraków – 1280 onimów.

waniach⁶. Istotniejsze bowiem w tym przypadku jest zarysowanie bogactwa procesów nazwiskotwórczych (nazwiska z wykładnikiem słowotwórczym lub derywowane paradygmatycznie) niż wskazywanie (powszechnie dostępnej) genezy bądź etymologii imion.

Spośród kilku powodów wprowadzania form odimiennych do uzusu nazewniczego, które J. Bubak wymienia w osobnym artykule (1983), w odniesieniu do poznańskiego materiału należy przyjąć możliwość zaistnienia następujących: tworzenie w dokumentach dwuczłonowej nazwy osobowej przez wpisywanie polskiej (potocznej) formy imienia obok wersji łacińskiej (oficjalnej) oraz uznawanie form filiacyjnych czy też sufiksalnych lub bezsufiksalnych patronimików za nazwiska odimienne.

W analizowanym materiale antroponimicznym zostały utrwalone (jako bazy nazwisk poznaniaków) męskie imiona chrześcijańskie. Imiona niechrześcijańskie (w tym: słowiańskie) wystąpiły jedynie w kilku ekscerptach, co przesądza o ich marginalnej roli w omawianym okresie. Szczególnie produktywne okazały się nazwiska równe podstawowym formom imion oraz nazwiska powstałe w wyniku derywacji słowotwórczej (np. z sufiksem **-ek**: *Bieniek, Withek*, **-asz**: *Piotrasz*, **-el**: *Niczel*, **-och**: *Sieroch*).

W badanym materiale wyodrębniłam antroponimy wywodzące się od imion (pełnych oraz skróconych i hipokorystycznych):

- a) słowiańskich i staropolskich (złożonych), np. *Joannes Bogdan*, *Simon Sieroch*, *Gregorius Sobieraj*, *Joannes Żabor*;
- b) biblijnych (staro- i nowotestamentowych, hebrajskich, aramejskich) oraz chrześcijańskich (w tym zwłaszcza starochrześcijańskich: greckich i łacińskich), np. *Ioannes Josephus Albrecht*, *Thomas Danielewicz*, *Josephus Fabiańczyk*, *Georgius Ha(n)n*;
- c) innych niż wywodzące się z tradycji rzymskokatolickiej, np. *Ioannes Aslanowicz*, *mathias* (sic!) *Kononiejski*.

Wśród nazwisk motywowanych przez imiona można także – oprócz wskazywania genezy, rodowodu i źródeł tradycji powstania danego imienia

⁶ Por. D. Lech, *Nazwy osobowe dziewiętnastowiecznych mieszkańców Opola (ze słownikiem etymologicznym nazwisk)*, Opole 2004; M. Magda-Czekaj, *Historyczne nazwiska ludności Olesna na Śląsku Opolskim*, Kraków 2003; D. Kopertowska, *Kieleckie antroponimy XVI i XVII wieku*, Kielce 1980; H. Borek, U. Szumska, *Nazwiska mieszkańców Bytomia od końca XVI wieku do roku 1740. Studium nazewnicze i społeczno-narodowościowe*, Warszawa 1976. Nieco inaczej zaś: H. Górny, *Nazwiska mieszkańców wybranych miejscowości dawnej ziemi sanockiej w świetle indyferencji etniczno-językowej (XV-XIX w.)*, Rzeszów 2004; E. Rudnicka-Fira, *Antroponimia Krakowa od XVI do XVIII wieku. Proces kształtowania się nazwiska*, Katowice 2004.

– dokonać klasyfikacji pod względem formalnym. Otrzymujemy wówczas dychotomiczny podział na:

1) nazwiska równe pod względem formalnym i brzmieniowym:

– **pełnym formom imion:**

Joannes *Abraham* (: i. ch. *Abram*, *Abraham*, NCh, Mall, RNP),
 Ioannes Josephus *Albrecht* (: i. ch. *Albrecht*, RNP, Mall, NCh),
 Matthias *Aleksander* (: i. ch. *Aleksander*, NCh, Mall, RNP),
 Franciscus *Antonius* (: i. ch. *Antoni*, NCh, Mall),
 Christophorus *Arnold* // *Arnoldus* (: i. ch. *Arnolt*, NCh, Mall, *Arnold*, RNP,
 niem. n. os. *Arnold(t)*, NFN),
 Albertus *Benedykt* (: i. ch. *Benedykt*, NCh, Mall, RNP),
 Georgius *Bernadt* (: i. ch. *Bernard*, *Biernat*, RNP, NCh, Mall),
 Samuel *Bernhatt* (: i. ch. *Bernard*, NCh, Mall),
 Joannes *Bogdan* (: i. złoż. *Bogdan*, RNP, Mall),
 Jacobus *Brun(o)* (: i. ch. *Bruno*, RNP, NCh, Mall),
 Melchior *Burchart* // *Burdardt* (: i. ch. *Burghard*, RNP, Gott, NG),
 Staus' *Casper* (: i. ch. *Kasper*, RNP, NCh, Mall),
 Martinus *Chodor* (wschodniosłowiańska forma i. ch. *Teodor*, RNP, Mall,
 NCh),
 Bartholomeus *Davidis* // *Dawid* (: i. ch. *Dawid*, Mall, NCh, RNP),
 Thomas *Dominik* (: i. ch. *Dominik*, RNP, NCh, Mall),
 Ioannes adamus (sic!) *Emrych* (: i. *Emeryk*, RNP, NCh),
 <...> *Enoch* (: biblijne i. *Enoch*),
 Andreas *Erhardt* (: i. *Erhard*, NCh),
 Christian *Ernst* (: niem. i. *Ernst* < ap. stwniem. *ernst* ‘walka, wytrzyma-
 łość’, RNP, NG, NCh),
 Andreas *Felix* (: i. ch. *Feliks*, RNP, NCh, Mall),
 Martinus *Florian* (: i. ch. *Florian*, RNP, NCh, Mall),
 Melchior *George* (: i. ch. *Jerzy*, łac. *Georgius*, RNP, Mall, NCh),
 Joannes *Gregorius* (: i. ch. *Grzegorz*, RNP, Mall, NCh),
 Iosephus *Gryger* (: i. ch. *Grzegorz*, RNP),
 Jacobus *Halina* (: i. ch. *Halina*, RNP),
 Georgius *Hubert* (: i. ch. *Hubert*, RNP, Mall, NCh),
 Joannes *Ines* (: i. ch. *Agnieszka*, RNP),
 Michael *Jachim* (: i. ch. *Joachim*, RNP, NCh, Mall),
 Joannes *Jakop* (: i. ch. *Jakub*, *Jakob*, NCh, Mall),
 Christophorus *Jan* (: i. ch. *Jan*, RNP, NCh, Mall),
 Christiano *Karol* (: i. ch. *Karol*, NCh, Mall),
 Georgius *Klameth* (: i. ch. *Klemens*, RNP, Mall, NCh),

Gregorius *Klemens* (: i. ch. *Klemens*, RNP, Mall, NCh),
Joannes *Konrad* (: i. ch. *Konrad*, NCh, Mall, RNP),
Albertus *Kostanty* (: i. ch. *Konstantyn*, NCh),
Albertus *Krzysztofor* (: i. ch. *Krzysztofor*, RNP, Mall, NCh),
Bartholomaeus *Lambrecht* (: i. ch. *Lambert*, NCh, RNP, Mall),
Adam *Laurentius* (: i. ch. *Laurentus* = i. ch. *Wawrzyniec*, RNP, Mall, NCh),
Joannes *Leon* (: i. ch. *Leon*, RNP, Mall),
Bartholomaeus *Lucas* (: i. ch. *Łukasz*, RNP, NCh, Mall),
Melchior *Ludwig* (: i. ch. *Ludwik*, RNP, NCh, Mall),
Paulus *Marcin* (: i. ch. *Marcin*, RNP, Mall, NCh),
Georgius *Markus* (: i. łac. *Marcus*, RNP, Mall, NCh),
Sebastianus *Martin* (: i. ch. *Marcin*, RNP, Mall, NCh),
Nicolaus *Martinus* (: i. ch. *Marcin*, RNP, Mall, NCh),
Casparus *Michel* (: i. ch. *Michał*, RNP, Mall, NCh),
Beniaminis *Nicolaus* (: łac. i. ch. *Mikolaj*, RNP, Mall, NCh),
Albertus *Olbricht* (: i. ch. *Adalbert*, *Albert*, cf. ap. *adel* – stwniem. *adal* ‘szlachetny ród’ i *bercht* – stwniem. *beraht* ‘jasny, błyszczący’, NG, NCh, RNP),
Michael *Otto* (: i. ch. *Otto*, RNP),
Joannes *Paul* (: i. ch. *Paweł*, RNP, Mall, NCh),
Ditrich *Peter* (: łac. i. ch. *Petrus*, RNP, Mall),
Philippus *Petri* (: i. ch. *Piotr*, RNP),
Christopheri *Philip* // *Philippi* (: i. ch. *Filip*, NCh, RNP),
Paulus *Pilgram* // *Pilgrem* (: hipocor. od i. *Pielgrzym*, Mall),
Iosephus *Rachel* (: i. ch. *Rachel* lub i. ch. *Rafał*, RNP),
Andreas *Rafel* (: i. ch. *Rafał*, RNP),
Joachimus *Rudolphus* (: i. ch. *Rudolf*, NCh, RNP),
Joannes *Saloman* (: i. ch. *Salomon*, RNP, Mall, NCh),
Gregorius *Sobieraj* (: stp. i. *Sobieraj* < *Sobieradz*, MaS),
Jacobus *Stephan(i)* (: i. ch. *Stefan*, NCh, Mall, RNP),
Georgius *Thomas* // *Tomas* (: i. ch. *Tomasz*, Mall, NCh),
Franciscus *Urban* (: i. ch. *Urban*, RNP, Mall, NCh),
Martinus *Walter* (: i. ch. *Walter*, RNP),
Bartholomaeus *Witt* (: i. ch. *Wit*, NCh, Mall),
Simon *Zachariasz* (: i. ch. *Zachariasz*, Mall, NCh, RNP),
Joannes *Żabor* (: i. złoż. *Zabor*, RNP);
– **derywowanym formom imion:**
Jacobus *Benetus* (: skrócenie i. ch. *Benedykt*, NCh, Mall),
Andreas *Benke* (: i. ch. *Benedictus*, pol. *Benedykt*; też *Bernhard*),

Daniel *Bien* (: skrócenie i. ch. *Benedykt, Benjamin*, RNP),
 Andreas *Brich* (: i. ch. *Brzykc(z)y*, łac. i. ch. *Bricius, Britius*, NCh),
 Samuel *Franc* (: i. ch. *Franciszek*, NCh, Mall, RNP),
 Georgius *Ha(n)n* (: i. ch. *Han* (skrócenie i. ch. *Johann, Johannes*), RNP),
 Joes *Hań* (: hipocor. i. ch. *Jan*, NCh, Mall),
 Michael *Hasza* (: hipocor. i. ch. *Gawrzyjał*, NCh),
 Elias *Hela* (: i. ch. *Helena*, RNP, Mall, NCh),
 adalbertus *Klem* (: i. ch. *Klemens*, RNP, Mall, NCh),
 Georgius *Kun* (: i. ch. *Konrad* (NCh, Mall; też: ap. *kun* < ap. ger. *kōnja, kōni*, stwniem. *kuoni* ‘dzielny, doświadczony w boju’ lub śwniem. *küene* ‘mocny, wojowniczy’, NG),
 Carolo *Lambe* (: i. ch. *Lambert*, RNP, Mall, NCh),
 Jacobus *Michas* (: i. ch. *Mikołaj*, NCh, Mall),
 Valentinus *Przech* (: i. ch. złożone typu *Przedślaw, Przedbor*, RNP);
2) nazwiska powstałe na drodze derywacji słowotwórczej (afiksальной, paradygmaticznej, alternacyjnej):
 Ioannes *Albers* (: i. ch. *Albrecht*, RNP, Mall, NCh),
 Christophorus *Ansel* (: i. ch. *Anzelm*, NCh, RNP),
 Ioannes *Aslanowicz*⁷ (: i. tureckie *Aslan*),
 Martinus *Benesz // Benisz* (: i. ch. *Benedykt*, pokrewne formy notują NCh, Mall),
 Gregorius *Bernardynek* (: i. ch. *Bernardyn*, RNP, NCh, Mall),
 Gregorius *Bieniek* (: i. ch. *Benedykt, Benjamin*, RNP),
 Martinus *Bieszawa* (: i. na *Bie-* typu *Biezdziad, Biernat, Benedykt*, RNP),
 Wilhelmi *Braum* (: i. ch. *Bruno*, RNP),
 Georgius *Bruesell // Bryzell* (: i. ch. *Ambroży*, NCh),
 Lucas *Christofowicz* (: i. ch. *Krzysztofor*, RNP),
 Albertus *Chryczyk* (: i. ch. *Grzegorz*, RNP),
 Stanislaus *Coens* (: i. ch. *Konrad*, Mall, NCh; niem. gen. sg. odmiany mocnej),
 Thomas *Danielewicz* (: i. ch. *Daniel*, RNP),
 Ioannes *Dymitrowicz* (: i. ch. *Dymitr*, NCh, RNP),
 Iosephus *Ernestowicz* (: i. ch. *Ernest*, RNP),
 Stanislaus *Erwinowicz* (: i. ch. *Erwin*, SSNO, NG),
 Matthaus *Fabianowicz* (: i. ch. *Fabian*, NCh, Mall),
 Iosephus *Fabiańczyk* (: i. ch. *Fabian*, NCh, Mall),

⁷ Wśród odmiennych antroponimów pojawiają się onimy relacyjne mające charakter patronimiczny, np. *Aslanowicz, Christofowicz(z), Dymitrowicz, Ernestowicz, Janowicz*.

Stephanus *Federowicz* // *Fedrzowicz*(z) (: i. ch. *Teodor*, RNP),
Joannes *Filipo(w)ski* (: i. ch. *Filip*, RNP, NCh, Mall),
Michel *Franciekiewicz* (: i. ch. *Franciszek*, NCh, Mall),
Sebastianus *Franczkowicz*(z) (: i. ch. *Franciszek*, NCh, Mall),
Joannes *Frankowicz* (: i. ch. *Franciszek*, NCh, Mall),
Bartholomao *Fredowicz* (: i. ch. *Frydrych*, NCh, Mall),
Venceslaus *Frenc(z)ell* // *Frentzel* (: i. ch. *Franciszek*, NCh, Mall, RNP),
Jacobus *Frodell* (: i. germ. z członem *Frode*, np. *Frodebert*, DFN),
Petrus *Gryśka* (: i. ch. *Grzegorz*, RNP),
Lucas *Haska* (: hipocor. i. ch. *Jadwiga*, *Agata*, *Agnieszka*, *Jan*, NCh, Mall),
Joannes *Hoszka* (: hipocor. i. *Ożanna*, NCh),
Bartholomaeus *Iwankowski* (: i. ch. *Jan*, Mall, RNP),
Valentinus *Jagacki* (: i. ch. *Jagata*, *Agata*, NCh),
Matthias *Jaklik* (: i. ch. *Jakub*, NCh),
Valentinus *Jakubik* (: i. ch. *Jakub*, RNP, NCh, Mall),
Baalthasar *Janicz* (: i. ch. *Jan*, RNP),
Michael *Jander* (: i. ch. *Henryk*, Mall, NCh),
Joannis *Janota* (: i. ch. *Jan*, NCh),
Martinus *Janowicz*(z) (: i. ch. *Jan*, NCh, Mall),
Stanislaus *Januz* (: i. *Jan*, Mall),
Bartholomaeus *Jartugowicz* (: i. ch. *Artym*, NCh, Mall),
Blasius *Jasin* (: od i. na *Ja-*, typu *Jan*, *Jaczemir*, *Jaromir*, RNP),
Georgius *Jegur* (: i. ch. *Igor*, Mall),
Ioannes *Jeko* (: i. ch. *Jakub*, *Jekub*, Mall),
Mathias *Jenthek* (: i. ch. *Jan*, Mall),
Miachael *Kanier* (: i. stp. *Kanimir*, RNP),
Mathias *Kasperek* (: i. ch. *Kasper*, RNP, NCh),
Samuel *Kaymes* (: i. ch. *Kain*, RNP),
Caspar *Kintzel* (: i. ch. *Konrad*, RNP, NCh),
Valentinus *Klimen* (: i. ch. *Klemens*, RNP, Mall, NCh),
Gottlib *Klimlich* (: i. ch. *Klemens*, RNP, Mall, NCh),
Joannes *Klimo* (: i. ch. *Klemens*, RNP, Mall, NCh),
Gregorius *Kloschik* (: i. ch. *Nicolaus*, niem. *Niklos*),
Ioannes *Koncz* (: i. ch. *Konrad*, NCh, Mall),
mathias (sic!) *Kononiejski* (: i. *Konon* używane w kościele prawosławnym),
Albertus *Kubczyk* (: i. ch. *Jakub*, RNP),
Georgius *Kubisz* (: i. ch. *Kuba* < i. ch. *Jakub*, Mall, NCh, RNP),
Christophorus *Kuncz* (: i. ch. *Konrad*, RNP, NG),
Joannes *Lambirzowczyk* (: i. ch. *Lambert*),

Valentino *Lembicz* (: i. ch. *Lambert*, RNP, NCh, Mall),
 Martinus *Ludik* (: hipocor. i. ch. *Ludwik*),
 Paulus *Lukassek* (: i. ch. *Łukasz*, RNP, NCh, Mall),
 Bogumilus *Madolewski* (: i. ch. *Magdalena*, RNP),
 Michael *Malchrzyk* (: i. ch. *Melchior*, RNP),
 Matthaus *Marcjanek* (: i. łac. *Marcianus*, dawniej *Marcyjan*, RNP),
 Stanislaus *Martina* (: i. ch. *Marcin*, RNP, NCh),
 Martinus *Matusek* (: i. ch. *Maciej*, RNP, Mall, NCh),
 Albertus *Mikula* (: i. ch. *Mikołaj*, RNP),
 Christophorus *Mixa* (: i. ch. *Mikołaj*, RNP),
 Antonius *Myciński* (: i. ch. *Mikołaj*, RNP),
 Joannes *Niczel* (: i. ch. *Mikołaj*, RNP, NCh),
 Martinus *Niczme* (: i. ch. *Mikołaj*, Mall),
 Martinus *Niklasik* (: i. ch. *Mikołaj*, RNP, NCh),
 Theophilus *Nitzka* (: i. ch. *Mikołaj*, RNP, NCh),
 Georgius *Nycz // Nytz* (: i. ch. *Mikołaj*, RNP, Mall, NCh),
 Joannes *Ondrom* (: i. ch. *Andrzej*, RNP),
 Ioannes *Omela* (: i. ch. *Emilian*, RNP),
 Alberto *Pabianek* (: i. ch. *Pabian*, *Pabijan*, *Fabian*, NCh, Mall, RNP),
 Ioannes *Paschalski* (: i. ch. *Paschalis* < ap. łac. *paschalis* ‘wielkanocny’,
 RNP, NCh),
 Gregorius *Paulusik* (: i. ch. *Paweł*, Mall),
 Jacobi *Pawlik* (: i. ch. *Paweł*, Mall, NCh),
 Henricus *Petersz* (: i. ch. *Piotr*, RNP),
 Franciscus *Petriliss* (: i. ch. *Piotr*, RNP),
 Andreas *Petrulka* (: i. ch. *Piotr*, RNP),
 Nicolaus *Pietrzalek* (: i. ch. *Piotr*, RNP),
 Andreas *Pietrzyk* (: i. ch. *Piotr* > i. ch. *Pietrzyk*, RNP),
 Mathaus *Piotrasz* (: i. ch. *Piotr*, NCh, RNP),
 Andreas *Piotruszczyk* (: i. ch. *Piotr*, NCh, RNP),
 Mathias *Rafalik* (: i. ch. *Rafał*, RNP),
 Simon *Sieroch* (: i. *Sierosław*, stp. *Sirośław*, RNP),
 Christianus *Vitte* (: i. ch. *Wit*, *Witold*, RNP),
 Georgius *Wenczel* (: i. ch. *Wacław*, Mall, NCh),
 Jacobus *Wicik* (: i. na *Wi-*, typu *Wit*, *Wincenty*, *Wiktor*, RNP),
 Joannes *Withek* (: i. ch. *Wit*, NCh, Mall),
 Stanislaus *Wocieszkowski* (: i. ch. *Wojciech*, NCh, Mall).

Jako drugie określenie osoby w celu dokładniejszej identyfikacji występowało – nie tylko w analizowanym zbiorze onimów – imię (o różnej

proweniencji). Nazwiska odimienne nie stanowią licznej grupy ekscerptów, ale można w niej wyróżnić antroponimy równe imionom pełnym lub skróconym oraz struktury sufiksalne. Wśród nazwisk odimiennych pojawiały się czasem formy w nierodzimej wersji językowej, które uznać można albo za nazwiska genetycznie obce, albo za antroponimy zlatynizowane czy też zgermanizowane. Posługiwanie się w kreacji nazwiskotwórczej imionami ze zróżnicowanych kręgów kulturowych i obszarów geograficznych podkreślało zainicjowany wcześniej w antroponimii poznańskiej proces asymilacji.

Źródłem motywacji dla omawianych nazwisk były zwłaszcza imiona chrześcijańskie⁸ (w tym germańskie), np. *Aleksander, Emrych, Florian, Ludwig*. Rzadko zaś do nominacji używano imion słowiańskich (*Kanier, Zabor, Przech*). Zgodne jest to z ustaleniami M. Malec, która wskazała, że już od XIII w. rodzimy system imienniczy zaczął ustępować bardziej ekspansywnym imionom europejskim, chrześcijańskim, które stały się typem dominującym na przełomie XIV i XV w. (Malec 1994: 6).

W badanym materiale niemal równoważy się liczba cytacji jednostek nazewniczych utworzonych od imion pełnych i od imion hipokorystycznych lub deminutywnych. Właściwa tej kategorii nazwisk mnogość sufiksów (hipokorystycznych) i duża wariantowość słowotwórcza nie znalazły w badanym materiale bogatej egzemplifikacji. Poświadczony są jedynie formanty: **-owicz**: *Aślanowicz*, **-ewicz**: *Danielewicz*, **-icz**: *Janicz*, **-(ow)ski**⁹: *Wocięzkowski*, **-czyk**¹⁰: *Fabianczyk*, **-ek**: *Lukassek*, **-ik**: *Rafalik*.

Z. Kowalik-Kaleta w przeprowadzonych badaniach nazwisk polskich doby staropolskiej ustaliła, co następuje:

„pośród nosicieli nazwisk równych imionom z niższych warstw społecznych w XIV i XV w. zdecydowanie dominują mieszczanie (...). Jednym z typów nazwisk, których zaczęli używać mieszczanie i w mniejszym stopniu chłopci, stały się nazwiska odimienne” (Kowalik-Kaleta 2007: 281).

⁸ Imiona te na tyle mocno zakorzeniły się w kulturze europejskiej, że funkcjonowały powszechnie, nie wywoływały poczucia obcości.

⁹ Nazwiska kończące się na *-ski* mogły stanowić nie tylko formy odmiejscowe, ale i odojcowskie, zależnościowe. Por. K. Rymut, *Nazwiska Polaków*, Wrocław 1991, s. 52.

¹⁰ „Nazwiska z formantami zawierającymi cząstkę *-k-* (*-ak, -ek, -ik/-cz*)yk) mogą pochodzić od imion derywowanych o charakterze deminutywno-hipokorystycznym lub mogą wskazywać na relacje patronimiczne. Nie zawsze wiadomo, które nazwiska są przeniesionymi imionami pochodnymi, a które mają znaczenie filiacyjne. Zaliczenie antroponimów z sufiksami z *-k-* do grupy nazwisk równych imionom derywowanym lub do grupy nazwisk powstałych w wyniku derywacji sufiksальной jest niekiedy wynikiem arbitralnych rozstrzygnięć.” H. Górny, op. cit., s. 95.

Użycie pierwotnych imion w funkcji nazwisk jest już datowane w pierwszej połowie XV w., a popularność takich nazwisk (zwłaszcza równych formom skróconym imion) wzrastała w każdym kolejnym stuleciu (por. Kaleta 1998: 52-53). Analiza materiałowa B. Raszewskiej-Żurek dowiodła ponadto, że omawiany w artykule sposób identyfikacji występował w różnych grupach społecznych. Jednak

„początki zróżnicowania społecznego nosicieli nazwisk równych imionom widać od 1. poł. XIV w., kiedy nazwisko równe imieniu identyfikowało 46 mieszczan i dwukrotnie mniej szlachciców – 23. (...) Różnica w liczbie osób identyfikowanych nazwiskiem równym imieniu w różnych stanach uwidoczniła się mocniej w 2. poł. XIV w. (...) W drugiej poł. XV w. nadal widać przewagę mieszczan i chłopów wśród nosicieli nazwisk równych imionom, choć była ona nieco mniejsza niż w poprzednim półwieczu. (...) Jak pokazują badania, w XVI w. nazwiska równe imionom występowały rzadko w porównaniu z innymi typami – stanowiły tylko ok. 9% wszystkich nazwisk. W ramach niewielkiej liczby tego typu nazwisk daje się jednak zauważyć zróżnicowanie społeczne ich nosicieli. Nazwiska równe imionom częściej używane były przez przedstawicieli niższych grup społecznych” (Raszewska-Żurek 2006: 156, 157, 158).

Wykaz skrótów

- Gott – M. Gottschald, *Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen*, Berlin – New York 1982
- Mall – M. Malec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków 1994
- MaIS – M. Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław 1982
- NCh – *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 2. *Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego*, opr. M. Malec, Kraków 2000
- NG – *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 5. *Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego*, opr. M. Malec, Kraków 1997
- RNP – K. Rymut, *Nazwiska Polaków. Słownik etymologiczno-motywacyjny*, t. 1, Kraków 1999, t. 2, Kraków 2001

Bibliografia

- Banderowicz K., 2011: *Patronimika obywateli poznańskich (XVI-XVIII wiek)*, [w:] *Prace Filologiczne, Seria Językoznawcza*, t. LXII, Warszawa, s. 37-47

- Banderowicz K., *Status społeczny nosicieli nazwisk – poznańskich obywateli miejskich z lat 1575-1793*, (w druku)
- Borek H., Szumska U., 1976: *Nazwiska mieszkańców Bytomia od końca XVI wieku do roku 1740. Studium nazewnictwa i społeczno-narodowościowe*, Wrocław
- Bubak J., 1983: *Geneza nazwisk polskich równych imionom*, [w:] *Warsztat współczesnego onomasty. Materiały z III OKO*, red. D. Kopertowska, Kielce, s. 19-29
- Gottschald M., 1982: *Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen*, Berlin – New York
- Górny H., 2004: *Nazwiska mieszkańców wybranych miejscowości dawnej ziemi sanockiej w świetle interferencji etniczno-językowej (XV-XIX w.)*, Rzeszów
- Kaleta Z., 1998: *Nazwisko w kulturze polskiej*, Warszawa
- Kopertowska D., 1983: *Problem klasyfikacji nazwisk*, [w:] *Warsztat współczesnego onomasty. Materiały z III OKO*, red. D. Kopertowska, Kielce, s. 35-47
- Kowalik-Kaleta Z., 2007: *Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym (XII-XV wiek)*, t. I, Warszawa
- Lech D., 2004: *Nazwy osobowe dziewiętnastowiecznych mieszkańców Opola (ze słownikiem etymologicznym nazwisk)*, Opole
- Malec M., 1982: *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław
- Malec M., 1994: *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków
- Mika M.J., 1990: *Przyjęcia do prawa miejskiego w Poznaniu w latach 1576-1600*, „Kronika Miasta Poznania”, nr 3-4, s. 177-195
- Raszewska-Żurek B., *Kształtowanie się nazwisk równych imionom w Polsce (wiek XIII-XVI)*, Warszawa
- Rospond S., 1965: *Struktura i klasyfikacja nazwiska słowiańskiego*, Wrocław
- Rymut K., 1991: *Nazwiska Polaków*, Wrocław
- Rymut K., 1999: *Nazwiska Polaków. Słownik etymologiczno-motywacyjny*, t. 1, Kraków
- Rymut K., 2001: *Nazwiska Polaków. Słownik etymologiczno-motywacyjny*, t. 2, Kraków
- Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 2. *Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego*, 2000, opr. M. Malec, Kraków
- Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 5. *Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego*, 1997, opr. M. Malec, Kraków

The surnames derived from names of former citizens of Poznan (1575-1793)

Summary

The purpose of the article is an analysis the surnames derived from names brought out from the Registers of new burghers of Poznań (1575-1793). This historical source is a kind of document showing different process which took place in urban

organism, e.g. admission to citizenship to those persons who had satisfied special demands. The following groups of anthroponyms have been distinguished: surnames from full names (of the old-Polish, Slavic German, Christian origin), surnames derived from shortened suffixal and no-suffixal names.

Kinga Banderowicz – doktor w Zakładzie Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego i Onomastyki Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. W maju 2011 r. obroniła pracę doktorską pt. *Nazwiska nowych obywateli poznańskich na podstawie ksiąg przyjęć do prawa miejskiego (1575-1793). Studium onomastyczno-socjologiczne. Zainteresowania naukowe: onomastyka uzualna (antroponimia i chrematonimia) w diachronii i synchronii, historia języka polskiego, leksykologia, dokumentalistyka, socjolingwistyka. Autorka dwudziestu artykułów (publikowanych w tomach pokonferencyjnych oraz w czasopismach), m.in. *O poziomie wiedzy onomastycznej wśród studentów poznańskiej polonistyki*, [w:] *Kształtowanie się wzorów i wzorców językowych*, red. A. Piotrowicz, K. Skibski, M. Szczyszek, Poznań 2009, s. 257-265; *Imiona poznaniaków u progu XVII stulecia (na materiale akt sądu wójtowskiego)*, [w:] *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza XV (XXXV)*, Poznań 2009, s. 137-152; *Hybrydowe społeczeństwo. O procesach migracyjnych na podstawie onimów historycznych mieszkańców Poznania*, [w:] *Mnohotvárnost a specifčnost onomastyki (IV. česká onomastická konference)*, 15-17. září 2009, Ostrava, sborník příspěvků, Ostrava – Praha 2010, s. 29-37; *Poznaniacy – mieszkańcy Wielkopolski, krajanie czy obywatele świata? Procesy migracyjne uchwycone w nazwiskach i tekście poznańskich ksiąg przyjęć do prawa miejskiego (1575-1793)*, [w:] *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, Poznań 2010, s. 63-78; *Zróżnicowanie gatunkowe stylu urzędowego doby średniopolskiej (na przykładzie poznańskich akt sądu wójtowskiego)*, [w:] *Język – tekst – kultura. Prace Komisji Językoznawczej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego Nr XX*, red. H. Bartwicka, Bydgoszcz 2010, s. 81-91.*